

**TEMPERAMENTOVĚ - ZAMĚŘENOSTNÍ DOTAZNÍK  
TE-ZA-DO  
KONSTRUKCE, STANDARDIZACE, INTERPRETACE,  
VYHODNOCENÍ**

Výtah z kandidátské disertační práce.

**V. Smékal:**

**TEMPERAMENT, JEHO STRUKTURA, FUNKCE A DIAGNOSTIKA.  
FF UJEP, Brno 1984**

V této kapitole přecházíme od teoretických a metodologických rozborů k popisu nástroje diagnostiky temperamentu a forem zaměřenosti, který je praktickým výsledkem našeho zkoumání temperamentu.

Kapitola upravená pro praktickou práci s dotazníkem obsahuje stručnou charakteristiku konstrukce testu TE-ZA-DO, popis jeho dimenzí, návod na vyhodnocení a interpretaci.

Upraveno v r. 2003 a vydáno pro vlastní potřebu v témž roce.

# 1. CHARAKTERISTIKA TESTU TE–ZA–DO

## 1.1 Východiska konstrukce dotazníku temperamentu a zaměřenosti

Paralelně s teoreticko-kritickými analýzami různých pojetí temperamentu jsme vyvíjeli dotazník ke zjišťování temperamentu v poměrně širokém pojetí. Usilovali jsme o to, aby to byl nástroj, který je s to poskytnout jak údaje o jednotlivých dimenzích, tak i o typových komponentech a který při tom spojuje tradiční pojetí temperamentu s úroňovým pojetím forem zaměřenosti<sup>1</sup>.

Jsme si vědomi všech nevýhod, které vyplývají z dotazníkového zjišťování temperamentu, především té okolnosti, že v dotazníku vždycky zkoumaná osoba vědomě či nevědomě promítá své přání jevit se v sociálně přijatelném světle a že odpovídá na jednotlivé požadavky úměrně svému chápání jejich obsahu.

Jsme si též vědomi toho, že temperament a formy zaměřenosti jakožto součást lidské přirozenosti jsou méně přístupné verbalizaci než socializací vytvořené struktury osobnosti a že by tedy bylo daleko adekvátnější zkoumat temperament a související struktury objektivními technikami performačního typu.<sup>2</sup>

Přesto jsme dali přednost dotazníku jednak proto, že jde o poměrně ekonomický nástroj co do rychlosti administrace i snadnosti vyhodnocení, a jednak proto, že poskytuje orientační údaje, které je možno dále prohlubovat intenzivnějšími technikami objektivního typu. Diagnostická validita našeho dotazníku se zvyšuje, je-li administrována orálně, tj. ve formě standardního rozhovoru.

Při konstrukci dotazníku jsme vycházeli z nástroje sestaveného G. Bergerem (1950) a založeného na teoretické koncepci francouzské charakterologické školy R. LeSenna (1945), která je vlastně rozvinutím myšlenek Heymanse a Wiersmy (viz 3.2: 9).

Předností tohoto nástroje vzhledem k našim teoretickým úvahám je spojení formálních dimenzí temperamentu s formami zaměřenosti.

## 1.2 Úprava položek dotazníku

Podstata naší konstrukční a rekonstrukční činnosti spočívala v přeformulování původních položek francouzského dotazníku a jejich rozšíření o 23 experimentálních položek. Psychometrickou analýzu provedenou na 134 středoškolácích (64 dívek, 70 hochů, prům. věk 18,4 let) jsme počet položek redukovali opět na původních 90, tzn. po 10 na každou z devíti dimenzí dotazníku. Proti originálu jsou položky změněny obsahově i formálně.

Originál formuloval položky jako protiklady následovně:

Máš trvalé zásady , které se snažíš zachovávat ( 9 )  
nebo se pružně přizpůsobuješ okolnostem ? ( 1 )

a hodnotil 9 body tu alternativu, která odpovídá definici dimenze a 1 bodem opačnou alternativu. V uvedeném příkladě dostává 9 bodů sekundarita, 1 bod volba alternativy týkající se primarity.

---

<sup>1</sup> Dotazníku jsme dali název TE – ZA – DO , což je zkratka názvu TEmperamentově – ZAměřenostní – DOtazník.

<sup>2</sup> Jednu takovou metodu navrhujeme s ing. V. Kubinským z katedry psychologie FF UJEP v Brně , který promyslel technickou stránku zařízení . Metoda je založena na registraci tlaku , trvání tlaku a latentních dob , dále frekvence a zejména pravidelnosti a rovnoměrnosti jednotlivých charakteristik v tappingovém testu . Předběžné zkoušky ukazují slibnou validitu zejména při zjišťování frekvence a amplitudy distribuce energie.

Naše úprava se snažila důsledně vycházet z toho, že zkoumaná osoba při odpovídání na položky rozhoduje ve prospěch jednoho nebo jiného typu prožívání či reagování na nějakou situaci. Proto znění položky obsahuje napřed popis situace a pak protikladné alternativy prožitků nebo reakcí na ni. Příklad (jde rovněž o položku, kde a. je sekundarita, b. primarita):

**Když jsem si na něco vytvořil názor,**

- a. těžko ho měním,
- b. dám se snadno přesvědčit ke změně názoru.

### 1.3 Úprava kritérií interpretace

Další podstatný rozdíl se týká kvantitativního vyhodnocení. Francouzská předloha se řídí tradičním aktivním modelem, který chápe i bipolární dimenze osobnosti jako bod na kontinuu vymezeném protikladnými póly dimenze, kde jeden pól je zakotven nulou bodů a druhý maximum, kterého proband dosáhne, když odpoví na všechny položky diagnostiky.

Jestliže každá škála našeho dotazníku má 10 položek, které lze hodnotit 1 nebo 2 body podle intenzity souhlasu s alternativou položky, a jestliže např. na škále primarita – sekundarita za diagnostické odpovědi považujeme volbu sekundární dimenze, pak jedinec, který má jen 5 sekundárních odpovědí je dosti primární, kdežto jedinec, který má dosažitelné maximum 20 sekundárních odpovědí, je jednoznačně sekundární.

Proti tomuto tradičnímu psychometrickému modelu hodnocení dotazníků, jsme navrhli model pravděpodobnostní. Ten vychází z předpokladu, že rysy určené oběma póly dimenze v osobnosti působí, více se ovšem uplatňuje ten, v jehož prospěch proband odpovídá častěji. Jestliže si dimenzi představíme jako jednotku (nebo 100%), pak počet odpovědí indikujících každý s pólu můžeme vyjádřit jako proporci. Jestliže tedy v našem případě proband volí 5x sekundární odpověď, je tím automaticky dáno, že primární odpověď může volit už jen 15x a že jeho sekundarita je 0,25 a primarita 0,75 (nebo 25% a 75%). tato čísla lépe odpovídají skutečnosti v tom smyslu, že dotazník nemůže zjišťovat intenzitu rysů osobnosti, ale nanejvýš jen rozsah situací, v nichž se uplatňují, nebo častost jejich výskytu. Údaj 0,25 pro sekundaritu a 0,75 pro primaritu znamená, že u našeho probanda je 3x vyšší pravděpodobnost primární reakce než sekundární. Z tohoto přístupu je ovšem jasné, že každá škála má pásmo neurčitosti, které se nachází kolem pravděpodobnosti 0,5+- výběrová chyba a která znamená, že o úloze dané vlastnosti v regulaci chování nebo prožívání nemůžeme říci nic jednoznačného.

Nástroj založený na tomto pravděpodobnostním přístupu může ovšem dobře diagnostikovat jen tehdy, jsou-li položky voleny tak, aby představovaly reprezentativní vzorek všech možných položek, jimiž je vymezen "obor" dané dimenze. Z psychometrického hlediska je pak důležité, aby to byly položky, jejichž popularita (statistická obtížnost) se pohybuje okolo 0,5. Příliš populární nebo nepopulární položky přesouvají těžiště dimenze k jednomu nebo druhému pólu. Požadavek průměrné popularity se nám ve všech dimenzích nepodařilo splnit.

V dalším textu podáme stručnou charakteristiku obsahu jednotlivých dimenzí a uvedeme seznam všech položek i s údaji o jejich popularitě a rozlišovací účinnosti (to je další psychometrický údaj, který vyžaduje, jak citlivě položka rozlišuje mezi jedinci s celkově velkou převahou jednoho nebo druhého pólu dimenze). Rozlišovací účinnost je psychometricky definována jako tetrachorická korelace položky a celkového skóru dichotomizovaného na vysoký (nad 0,67) a nízký (pod 0,33) pól.

Zároveň popis dimenzí obsahuje statistické údaje o jejich paralelní validitě, která byla zjišťována jako součinná korelace mezi celkovými skóry jednotlivých škál TE-ZA-DO na jedné straně a výsledky Q-techniky zaměřenosti (V.-Smékal), Cattellova dotazníku 16 PF a

Profilu způsobů chování osobnosti (V. Smékal) na straně druhé. Použité validizační techniky jsou uvedeny v příloze. Validizační výzkum byl proveden na 67 studentech psychologie v roce 1972 (23 hochů, 44 dívek, průměrný věk 21,10 let), a to Q-technikou a 16 PF. Na 323 středoškolácích a učních (156 hochů, 167 dívek, 256 středoškoláků, 67 učňů, průměrný věk všech byl 18,3) byl použit Profil způsobů chování osobnosti.

Pokud nebude uvedeno jinak, jsou korelační hodnoty průkazné na jednoprocentní hladině významnosti.

Názvy jednotlivých dimenzí TE–ZA–DO odpovídají tradiční koncepci temperamentu, avšak v textu bude vždy uvedeno, k jakým pojmům naší teoreticko–kritické analýzy a komparativní syntézy se vztahují.

## 2. A KTIVITA

V mnoha teoriích temperamentu - jak jsme viděli - se objevuje jako jedna ze základních dimenzí psychická energie, vitalita. V kapitole o kritické analýze temperamentových teorií bylo zdůvodněno, že v chování a prožívání se energie většinou manifestuje jako vnitřní aktivita, intencionálnost, volní záměrnost. Nemůžeme ji však ztotožňovat s životní energií či vitalitou, ale budeme ji chápat jako integrační organizační parametr individuálnosti, v němž se energie promítá a projevuje jednak jako zážitek síly k akci, jednak jako cílevědomost a organizace chování.

Aktivita neznamena ani tak množství vnějších akcí jako spíše větší či menší způsobilost organizovat své chování a prožívání. Aktivita vyžaduje intenzitu vědomého přístupu k životu. Zdá se, že v tomto významu má blízko k psychoanalytickému konstruktu “síla ega”.

Aktivní člověk se podle G. Heymanse (1932) vyznačuje vytrvalostí v práci, rozhodností, neodkládáním úkolů a povinností. R. Le Senne (1945) zdůrazňuje jako podstatný znak aktivity explorativnost.

Aktivní člověk si v situaci pohody klade cíle a má potřebu se něčím zabývat – aspoň v myslí.

Aktivita není ani píle ani pracovitost, ale “pohotovost k činnosti”, a to – podle francouzské charakterologické školy – dokonce vrozená dispozice, a právě v tomto smyslu jde o dimenzi příbuznou s vitalitou nebo ji vyjadřující.

Neaktivitu nelze na základě uvedeného považovat za pouhou negaci aktivity, tedy za lenost, nečinnost, ale spíše za bezradnost, bezmocnost zejména v situacích překážky. Neaktivní člověk není s to dokončit nebo udělat to, co ho nudí, co je mu lhostejné. Neaktivní jedinec nedovede mobilizovat svou energii k akci, která je mu uložena jako úkol. Dělá jen to co ho baví.

V teorii temperamentové kompozice, která dále prohlubuje Heymans-Wiersmovu teorii temperamentu, má dimenze aktivity významnou funkci. Rozděluje totiž každou klasickou temperamentovou komponentu na její aktivní a neaktivní variantu a tím značně prohlubuje praktický dosah znalosti struktury temperamentu jedince.

Představa malé užitečnosti poznatků o temperamentu jedince pro pochopení jeho osobnosti neplyne ani tak z faktu, že většina lidí nepatří k vyhraněným typům, jako z toho, že dominující temperamentová komponenta je ovlivňována mírou aktivity. Čím více aktivity je přítomno v individuu, tím více jedinec dokáže kontrolovat a maskovat projevy determinované jeho temperamentem, ovšem ani tato kontrola pravděpodobně není nezávislá na struktuře temperamentu.

Jestliže např. pro sangviniky je charakteristická živost a bezprostřednost projevu, která přechází až v povrchnost a bezstarostnost, pak narůstající aktivita zvýrazňuje jejich cílevědomou utilitárnost, věcnost a optimismus, kdežto amorfní komponenta (neaktivní

sangvinik) se vyznačuje povrchností, pohodlností, lhostejností – budí tedy dojem flegmatickosti. Jak jsme již ukázali ve výkladu Heymans-Wiersmovy teorie temperamentu, lze korespondenci neaktivní a aktivní varianty temperamentových komponentů popsat takto :

<u>Neaktivní</u>		<u>Aktivní</u>
amorfní	SANGVINIK	sangvinik
nervní	CHOLERIK	cholerik
sentimentální	MELANCHOLIK	pasíonovaný
apatik	FLEGMATIK	flegmatik

Podrobnější popis všech osmi typových komponent uvedeme později .

Popis dimenzí uvedený podle Heymansovy (viz c. d.) práce a podle francouzské Le Senneovy školy je podporován údaji o paralelní validitě.

Validizační údaje jsou uvedeny vždy jako kladná korelace pro příslušný pól dimenze v tabulce č.1.

Tabulka č.1. Validizační údaje pro dimenzi Aktivita – Neaktivita

Neaktivita	Aktivita
------------	----------

Q- technika zaměřenosti

p.sebeobviňování ( 0,361 )	p.dosažení úspěšného výkonu ( 0,382 )
p.vyhnout se nepříjemnostem ( 0,315 )	p. houževnatosti ( 0,414 )
p.vyhnout se trapným situacím ( 0,422 )	p. ovládat okolí ( 0,310 )
p.konformismu ( 0,282 )	

16PF

submise ( 0,288 )	dominance ( E )
plachost ( 0,284 )	smělost ( H )
slabá vůle ( 0,272 )	silná vůle ( Q3 )
vysoká ergická tenze ( 0,347 )	nízká ergická tenze ( Q4 )

Profil způsobů chování osobnosti

Aktivní, čínorodý ( 0,334 )  
 stále vnitřně nutkán k činnosti ( 0,273 )  
 plný energie, rázný, průbojný ( 0,273 )  
 chladnokrevný, vždy se ovládající ( 0,251 )  
 zvědavý ( 0,234 )  
 nezdar ho povzbuzuje ( 0,227 )  
 pracovitý, bedlivý ( 0,226 )  
 má silnou vůli, vytrvalý ( 0,224 )  
 nápaditý, iniciativní ( 0,224 )

Následující tabulka č. 2 uvádí znění položek na aktivitu v experimentální formě s údaji o jejich popularitě (P) a rozlišovací účinnost (r tet). Křížkem (+) jsou označeny položky vyřazené z definitivní verze dotazníku.

Tabulka č.2. Položky pro dimenzi Aktivita – Neaktivita

Číslo	znění položky	p	r tet
2.	Po práci ( vyučování )	44	0,49
	a. se dál něčím zabývám (v domácí dílně, v kroužcích apod )		
	b. nejraději odpočívám nebo se bavím (četba poslech hudby apod.)		
11.	Obtížné situace, namáhavé úkoly a překážky	78	0,59
	a. mne brzy znechutí a odradí		
	b. mne obvykle podněcují k dalšímu snažení , i když je to třeba marné		
20.	a. Dám se do práce (učení apod.) bez dlouhých příprav	56	0,79
	b. Trvá mi déle než se plně pohroužím do práce		
29.	Jsem člověk, který	62	0,93
	a. raději přemýšlí o minulosti nebo sní o budoucnosti		
	b. raději jde za přítomnými cíli a jedná		
38.	Do nejrůznějších úkolů a akcí	50	0,88
	a. se pouštím ihned bez velkého váhání		
	b. se dávám teprve až mám náladu a chuť je řešit		
47.	Ve složitých a spletitých situacích	44	0,60
	a. obvykle dlouho váhám, než se rozhodnu		
	b. bývám hned hotov s rozhodnutím		
56.	Vážnější rozhodnutí, odpovědi na dopis apod.	56	0,86
	a. uskutečnuji okamžitě		
	b. odkládám na pozdější dobu		
65.	Nové úkoly	78	0,74
	a. přijímám nerad, raději se spokojím s daným stavem		
	b. s chutí řeším, i když vím, že jsou velmi náročné		
74. +	Jakmile skončím práci na nějakém úkolu ,	90	0,70
	a. musím zkontrolovat, jak to dopadlo		
	b. přestanu se okamžitě o věc zajímat		
83.	Události o dění kolem ( hry debaty, akce )	80	0,70
	a. raději pozoruji jako divák		
	b. mne nutí, abych se jich nějak účastnil		
92. +	a. Mám pořád co dělat, nedovedu zůstat nečinný		
4.	Jsem rád, když mohu jen tak “bloumat od něčeho k něčemu”		
101.	Jsem spíše	46	0,54
	a. opatrný		
	b. odvážný a nerozvážný		

### 3. EMOTIVITA

Dimenze emotivity vyjadřuje častost a rozsah emočních reakcí a prožitků jedince v poměru k významnosti situace, která emoci vyvolala.

G. Berger ( 1950 ) ilustruje rozdíly mezi emotivní a neemotivní reakcí takto: “*Někdo poslouchá netečně symfonii, která uvádí v nadšení jeho souseda, jiný přijímá klidně vystavování se nerůznějším nebezpečím, ale je úplně bezmocný, když má říci ve společnosti několik slov dámě.*” Berger tím vlastně říká, že každý člověk je emotivní, ale každý jiným způsobem a každý v závislosti na jiné úrovni situačního tlaku.

Dotazník je konstruován tak, že prezentuje myšlené situace, které jsou více méně běžné v životě většiny lidí, a úrovně emotivity rozlišuje podle toho, zda jedinec volí emotivní nebo neemotivní reakci či prožitek.

Emotivita je chápána jako větší přístupnost dojmům, snadná rozrušitelnost, lehkost, s níž lze člověka přivést z rovnováhy, nadměrnost reakce. V tomto smyslu emotivita odpovídá větší intenzitě reagování a prožívání, čili vyšší amplitudě změn duševní energie při její distribuci. U neemotivních je amplituda změn v distribuci energie malá.

Tabulka č. 3 poskytuje přehlednou informaci o paralelní validitě škály emotivity.

Tabulka č. 3. Validizační údaje pro dimenzi Emotivita

Neemotivní	Emotivní
	Q – technika
	p. vyhnout se bolesti (0,311)
	p. pokory (0,340)
	16 PF
	I : citlivý, femininní (0,280)
	O: nejistý, bažlivý, úzkostný (0,339)
	Q4: vysoká ergická tenze, napjatý, dráždivý (0,653)
	Profil způsobu chování osobnosti
	přístupný dojmům, vzruší se pro nic za nic (0,216)
	mluví vzrušeně, užívá hodně expresivních slov (0,188)
	je snadno dotčen (0,241)
	v nesnázích ztrácí hlavu, reaguje chaoticky (0,232)
	labilní, snadno se nechá přivést z míry (0,235)

Kromě toho u vzorku 67 vysokoškoláků byla použita posuzovací škála temperamentu P. Griégera (viz příloha), jejíž dimenze emotivity koreluje s emotivitou TE-ZA-DO na úrovni 0,666.

Ověřované položky emotivity s jejich psychometrickými charakteristikami podáváme v tabulce č.4.

Tabulka č. 4. Položky pro dimenzi Emotivita

číslo	znění položky	P	r tet
1.	Vážné nebo významné události	78	0,59
	a. mne zanechávají zcela klidným		
	b. mne vzruší		
28.	Opakující se nepříjemné maličkosti	72	0,70
	a. mne rozčilují a dráždí		
	b. jsou mi lhostejné		

19.	Kritiku, křivdu, výsměch nebo urážku a ironii	64	0,83
	a. snáším bez zvláštního dojetí nebo na mne zvlášť nepůsobí		
	b. prožívám jako nepříjemné a cítím se dotčen		
10.	Když na něco nebo někoho čekám, většinou jsem	54	0,82
	a. netrpělivý nebo nervózní		
	b. trpělivý a klidný		
37.	Má nálada	42	0,66
	a. je takřka pořád stejnoměrná a vyrovnaná		
	b. často kolísá mezi příjemností a nelibostí		
64.	Mé city a nálady jsou	84	0,62
	a. tak hluboké, že mne úplně strhují		
	b. celkem mělké, takže se mne nějak nedotýkají		
55.+	Octnu-li se v situaci, ze které momentálně nevidím východisko	8	0,00
	a. zachovám klid a hledám možnost řešení		
	b. podlehnu panice, ztratím hlavu		
82.	Jsem člověk, který	48	0,69
	a. se snadno rozčílí		
	b. se dá těžko vyprovokovat		
46.	Čekám-li na výsledek jednání, na kterém mi velmi záleží,	52	0,77
	a. jsem napjatý, jak to dopadne		
	b. vyrovnaně počítám se vším		
73.+	Dojmy na mne působí	82	0,48
	a. slabě		
	c. silně		
91.	Považuji se za člověka	60	0,61
	a. spokojeného se světem i vlastním údělem		
	b. spíše nešťastného, nespokojeného		
100.	V obličejí, v pohybech, v dráždění těla i ve hlase	58	0,75
	a. se živě odrážejí všechny mé duševní pocity		
	b. zachovávám stále stejný neměnný výraz		
108.+	Vyjadřuji se	54	031
	a. střízlivě, pečlivě volím každé slovo		
	b. barvitě, používám rád citově výrazná nebo “silná” slova		

#### 4. DOZNÍVÁNÍ

Doznívání je souhrnný název pro dimenzi primarity – sekundarity. Její klasickou charakteristiku podle Grosse uvádí monografie *Pozvání do psychologie osobnosti* (V. Smékal, 2002). Jde tu o trvání zážitku po nějakém působení a o vliv zážitku na další činnost osobnosti. Podstatou vlastnosti je rychlost odreagování či uvolnění napětí, rychlost změn psychické činnosti.

Primární lidé jsou pohybliví, impulzivní, rychle mění své postoje, hledají stále nové podněty, očekávají bezprostřední výsledky. Jejich reakce jsou rychlé, spontánní, nebrzděné.

Sekundární lidé vše intenzivně prožívají, jsou stálí ve svých postojích, fixují se na dávné zážitky, jsou lidmi pevných zvyků. Je pro ně typické prodloužené období skrytého působení podnětu, které se neprojevuje navenek. Zážitky dlouho doznívají. Vnější činnost je intenzivně ovlivňována i nevědomými obsahy. Navenek reagují s určitou latencí, jejich reakce jsou pomalé, uvážlivé, reflexivní, zabrzděné.



Z popisu obou pólů vyplývá souvislost primarity s flexibilitou, plastičností, a extroverzí, sekundarity s rigiditou, perseverací, introverzí, i když pravděpodobně nejde o identické rysy.

Ve vztahu k Ewaldově teorii je pravděpodobné, že doznívání více koresponduje se snadností odreagování, ale je v něm obsažena i schopnost podráždění.

Podle G. Heymanse (1932) se převaha primarity nebo sekundarity projevuje specifickými regulačními účinky ve zvláštích ostatních stránek psychiky. V upravené podobě uvádíme poznatky o vlivu primární a sekundární funkce na psychickou činnost v tabulce č. 5.

Tabulka č. 5. Vliv primární a sekundární funkce na psychiku

Sekundární funkce	Primární funkce
	<u>Intelekt</u>
pomalejší adaptace na podnět chápání	rychlá přizpůsobivost podnětu
pomalejší víc do hloubky	rychlejší, ale povrchnější chápání
talent pro činnost, kde je nutno sledovat a rozvíjet jednu myšlenku	lepší ve výkonech vyžadujících okamžitou koncentraci pozornosti (řečníci, duchaplní vypravěči)
	<u>Emotivita</u>
klidnější a vyrovnanější nálady	měnlivost nálad
vytrvalejší v citech	měnlivější v citech
pomalý vznik citů	rychlý vznik citů
má zábrany - reaguje až po čase	reaguje hned plnou silou
city jsou stálé	city rychle zanikají
city jsou hluboké	city jsou povrchní
city více následně působí	vliv citů rychle pomíjí
stálejší citové vztahy sentimenty	labilnější citové vztahy
brzdí vnější projevy citů (impresivní emotivita)	snadno projevuje city navenek
	<u>Vůle</u>
vnitřní napětí	častější vnitřní rozpory
nerozhodnost	zbrkllost , ukvapenost
více zaměřenosti v jednání	častější automatizace jednání
	<u>Aktivita</u>
v jednání rozvážnější , pomaleji se rozhoduje ,nejedná bez úvahy	v jednání impulzivnější rychlejší rozhodování , rozhodování spíš Pod okamžitým dojemem (nápadem)
pravidelná pracovitost	nárazová pracovitost (změna)
v provádění úmyslů úpornější	snáze se odvrátí okamžitým dojemem
	<u>Sklony</u>
jednání s ohledem na dalekou budoucnost	sklon uspokojit okamžité tužby
slabý sklon k okamžitým požitkům	„Augenblickmensch“ (alkohol, sex,)
monoideoví (jeden cíl, monomanie)	organizátoři ( změna )

Kladný a záporný přínos primární a sekundární funkce:

Kladný vliv

stálost pozornosti v čase  
okamžitá koncentrace pozornosti  
přesunlivost pozornosti  
adhesivnost pozornosti  
vigilita pozornosti

Záporný vliv

pasivní nebo protivolní ulpění na  
negativních zážitcích  
ulpívavost  
náladovost , snadná odvratitelnost  
supervigilita pozornosti

Podmínky pro sebevládně chování

rozhodování až po úvaze  
zhloubání se

Sebevláda = sekundární nadstavba ,  
Jev fylogeneticky mladší

Sídlo v cortexu ( striatum )

Podmínky pro adaptivnost chování

rychlý postřeh  
rychlá adaptace  
rychlá koncentrace  
rychlá přesunutelnost pozornosti  
agresivita , vitalita = primární  
základna, odbrzdění pudů -  
Jev fylogeneticky starší  
sídlo v diencefalu ( pallidum )

\*\*\*

Výsledky validizačních výzkumů podávají poznatky, které jsou shrnuty v tabulce č. 6.

Tabulka č. 6. Validizační údaje pro dimenzi Sekundarita – Primarita

Sekundární

Primární

Q- technika

p. sebeobviňování ( 0,284 )  
p. vyhnout se blamáži ( 0,393 )  
p. poznání ( 0,291 )  
p. vyhnout se trapným situacím ( 0,343 )  
p. samoty , izolace ( 0,346 )  
p. poskytovat oporu druhým ( 0,311 )

p. afiliace ( 0,327 )  
p. ovládat okolí ( 0,381 )  
p. bavit se ( 0,507 )  
p. erotického vzrušení ( 0,493 )  
p. benevolence ( 0,294 )

16 PF

A: afektotýmie, družnost ( 0,345 )  
F: surgence, optimistický ,  
dynamický , sangvinik ( 0,637 )  
H: smělý , dobrodružný ( 0,466 )

G: nedbalý , nedostatek pevných vnitřních norem  
( 0,527 )

O: klidná sebedůvěra ( 0,287 )

Q2: závislý na skupině, flexibilní ( 0,342 )

## Profil způsobů chování osobnosti

spíše nestálý, přelétavý odloží  
jednu věc, aby mohl začít jinou ( 0,341 )  
Bezstarostný, málo se stará o napomenutí a nedbá  
na ně ( 0,340 )  
Hlučný ( 0,325 ), smělý ( 0,288 )  
Společensky spontánní ( 0,304 ), družný,  
Sdílný, otevřený ( 0,249 )  
Impulzivní ( 0,285 ), pohyblivý, rychlý ( 0,215 )

Na základě analýzy korelací i zobecňujícího přehledu Heymansova jsme oprávněni chápat tuto dimenzi jako dimenzi frekvence, neboť k jejím hlavním znakům patří rychlost změny psychických aktů, obsahů i vnějších projevů.

Uvedený obsah dimenze se promítá i do skladby položek škály, jak je to patrné z tabulky č. 7.

Tabulka č. 7. Položky pro dimenzi Sekundarita – Primarita

číslo	znění položky	P	r tet
3.	Když se dávám do nějaké činnosti	38	0,77
	a. myslím na vzdálené následky a budoucí osud výsledku		
	b. zajímám se především o okamžitý účinek		
12.	V jednání se řídím	66	0,89
	a. podle momentálních podmínek a okolností		
	b. podle trvalých zásad a zvyků		
21.	Když se k něčemu chystám	46	0,82
	a. připravuji se předem na to , co vše se může stát		
	b. věřím , že vždy v pravou chvíli dostanu ten pravý nápad		
30.+	Když se jednou pro něco rozhodnu	34	0,34
	a. dovedu se toho přesto vzdát a najdu si snadno nový cíl		
	b. jdu za svým původním rozhodnutím až do konce		
39.	Mám rád práci , která	64	0,64
	a. se dá vykonávat o samotě		
	c. vyžaduje hodně styku s lidmi		
48.+	Když mne něco zarmoutí nebo rozčílí	44	0,49
	a. uklidním se pak velmi rychle		
	b. zůstanu dlouho ve špatné náladě		
57.	Mé pohyby a řeč jsou	52	0,60
	a. spíše pomalé a rozvážené		
	b. rychlé a impulzivní		
66.	Dávám se do práce	54	0,83
	a. bez předem promyšleného plánu ,který tvořím podle okolností		
	b. na základě důkladného plánu , časového rozvrhu , rozpočtu		
75.	Když jsem si na něco vytvořil názor	24	0,63
	a. těžko ho měním		
	b. dávám se snadno přesvědčit ke změně názoru		

84.	Potká-li mne nějaká nepříjemnost a. brzy na to zapomenu b. pamatuji si to dlouho	32	0,54
93.	Na změnu denního programu nebo na nové prostředí si zvykám a. pomalu b. rychle	70	0,62
102.	Stýkám se rád a. s novými lidmi b. jen s lidmi , které dobře znám	76	0,90

## 5. ŠÍŘE POLE VĚDOMÍ

Pojem “šíře pole vědomí” je opakem pojmu “úžina vědomí” zavedeného J.Lockem a rozpracovaného J. Herbartem. Obsahem této dimenze je skutečnost, že se lidé liší množstvím představ, nápadů a zážitků, které jsou současně s to si uvědomit a využít v jednání a vymezeném časovém úseku.

Francouzská charakterologická škola popisuje osoby se širokým polem vědomí jako globální, všeobecné, kontinuitně chápající a postihující souvislost jevů, jejich dalším znakem je záliba v nejasném a neurčitém. Lidé s úzkým polem vědomí naproti tomu milují jasnost a ostrost, preciznost, jsou analytičtí a postihují detaily, při čemž jim uniká smysl celku. Chápou jevy spíše izolovaně a vně kontextu.

Tvrdí se, že šíře pole vědomí ovlivňuje i styl myšlení a tvořivost. G. Berger (1967) upozorňuje na analogii mezi širokým vědomím a integrovaností na jedné straně a úzkým vědomím a desintegrovaností na straně druhé. Integraci a desintegraci zde uvádí jako aspekty Jaenschovy funkční typologie.

Je pravděpodobné, že široký typ je asociativně pohotovější, má větší nabídku představ ve srovnání s úzkým typem.

V pojmu šíře pole vědomí se tak spojuje temperamentová dimenze a dimenze kognitivních stylů. Hypoteticky lze tuto dimenzi též definovat jako prožitkovou, subjektivní stránku frekvence změn duševních stavů a v tomto smyslu je doplňkem dimenze doznívání (primarita – sekundarita).

Validizační analýza v podstatě potvrzuje uvedený zkušenostní popis obsahu dimenze , jak je možno zjistit z tabulky č. 8.

Tabulka č. 8. Validita škály “ šíře pole vědomí”

Vědomí úzké	Q – technika	Vědomí široké
p. vyhnout se blamáži ( 0,291 )		p. afiliace ( 0,411 )
p. mít ( 0,308 )		p. sebeprosazení ( 0,325 )
		p. samostatnosti ( 0,276 )
		p. ovládat okolí ( 0,300 )
		p. bavit se ( 0,424 )
		p. erotická ( 0,333 )
	16 PF	
		B: vyšší fluidní inteligence (0,327)
		F: surgentní, bezstarostný (0,426)
G: nízké superego (0,293)		

### Profil způsobů chování osobnosti

bezstarostný ( 0,298 )  
 pohodlný , líný ( 0,270 )  
 neukázněný ( 0,268 )  
 lehkomyšlný,povrchní ( 0,266 )  
 slibuje více než může splnit (0,253)  
 netrpělivý ( 0,266 )  
 neposlušný ( 0,225 )  
 nevnímavý k nebezpečí (0,227)  
 nepořádný ( 0,226 )  
 nezodpovědný ( 0,222 )

U této škály zjišťujeme poměrně vysokou korelaci širokého vědomí s flexibilitou (0,533, pro N = 63) a intuitivností (Jungovský typologický dotazník: 0,483, pro N = 63).

Rozbor validizačních údajů naznačuje, že obsah škály zahrnuje bohémskou uvolněnost osob se širokým vědomím proti upjatosti a střízlivé vážnosti osob s úzkým vědomím.

Položky škály s příslušnými psychometrickými charakteristikami uvádí tabulka č. 9.

Tabulka č. 9. Položky pro dimenzi Šíře pole vědomí

číslo	znění položky	P	r tet
4.	Když provádím nějakou činnost a. nepřestávám při tom sledovat, co se kolem mne děje b. jsem tak zaujatý, že nevnímám, co se kolem mne děje	58	0,55
13.	Mám rád věci, údaje, pokyny, úkoly a. jasné a jednoznačné, abych přesně věděl, co a jak mám dělat b. mlhavé a neurčité, abych si sám mohl vybrat vlastní cestu z více možností	37	0,77
22.	Vedlejší rušivé podněty a. mi příliš nevadí, přijímám je klidně b. odmítám vše , co mne rozptyluje, uzavírám se před tím	62	0,77
31.	Abych věc, problém nebo úkol pochopil a. musím ho aspoň v duchu rozebrat na prvky b. stačí mi zachytit jeho celkové obrysy	44	0,86
40.	Pro odhad přesného času a časové plánování a. nemám vyvinutý smysl b. má silně vyvinutý smysl	34	0,47
49.	V oblékání, uspořádání svých věcí a pod a. jsem pečlivý, přesný a puntičkář b. jsem velkorysý a volný až nedbalý	66	0,80
58.+	Události v čase a běh času se mi jeví jako a. souvislý tok který plyne bez přerušování a vše pohlcuje b. řada nesouvislých okamžiků , které jsou zřetelně od sebe odděleny	76	0,17
67.	Mé pohyby a vyjadřování jsou a. pravidelné, stálé, opakuji často stejná úsloví b. pestré a rozmanité, neopakuji se	68	0,95
76.	V objasňování svých myšlenek se ve vyprávění postupuji a. volně, jako se mi mé myšlenky vybavují b. s úsilím o pečlivý systém a logickou návaznost	54	0,54

- |      |  |    |      |
|------|--|----|------|
| 85.  | a. Potrpím si ve všem na přesnost, určitost a jednoznačnost<br>b. Mám rád ve všem trochu neurčitosti a překvapení  | 72 | 0,70 |
| 94.+ | a. Spokojím se i s tím, že všechno nějak dopadne, vždyť stejně na většinu dění nemám vliv<br>b. Usilovně se snažím, aby věci a události dopadly tak, jak to plánuji                  |    |      |
| 103. | Když o něčem přemýšlím nebo něco vykládám<br>a. vybavují se mi jen jednotlivosti, které pracně dávám do souvislostí<br>b. mám bohatou zásobu nápadů, z nichž si jen vybírám, co říci | 76 | 0,77 |

## 6. POLARITA

Dimenze “ polarita” zahrnuje **maskulinní** a **femininní** pól, který je obsahově vymezen různým průbojným jednáním maskulinních proti jemnosti a měkkosti femininních.

Pro maskulinní je charakteristická dominance , tendence k ascendenci ( ovládnání ) , převaha výboj. Pro femininní osoby je naopak typická trpělivost, smířlivost, ústupnost a nepřímocharost.

Podle zjištění L. Osecké (1983) maskulinita koreluje s aktivitou a primaritou, podílí se tedy na syndromu dynamické bezprostřednosti a z tohoto hlediska tvoří doplňkovou dimenzi k základním temperamentovým dimenzím.

Charakteristika obou pólů polaroty je potvrzována validizačním výzkumem, jehož hlavní poznatky uvádíme v tabulce č. 10.

Tabulka č. 10. Validita škály Polarita

Femininita	Q-technika	Maskulinita
p. vyhnout se blamáži ( 0,315 )		p. ovládat okolí ( 0,400 )
p. respektu k druhým ( 0,316 )		p. bavit se ( 0,517 )
p. vyhnout se trapným situacím ( 0,365 )		
	16 PF	
submise ( 0,421 )		dominance ( E )
desurgence ( 0,308 )		surgence ( F )
pevný charakter ( 0,256 )		nedostatek pevných vnitřních norem (G)
plachý ( 0,293 )		smělý ( H )
náchylný k pocitům viny, nejistota ( 0,370 )		klidná sebedůvěra, sebejistota( 0 )

### Profil způsobů chování osobnosti

dobrodružný až opovážlivý (0,269)  
odvážný ( 0,213 )  
tvrdý, drsný, bezcitný (0,288)  
hravý, cynický ( 0,255)  
strohý, chladný ( 0,232 )

Na behaviorální úrovni je podle validizačních dat patrná převaha průbojného, rázného vystupování maskulinních. Přehled jednotlivých položek škály "polarita" podává tabulka č. 11.

Tabulka č. 11. Položky pro dimenzi Polarita

číslo	znění položky	P	r tet
5.	Spory konflikty a hádky	41	0,48
	a. jsou pro mne něčím samozřejmým, co pomáhá prosazovat pravdu		
	b. jsou mi nepříjemné a raději ustoupím, než aby napětí trvalo		
14.+	a. Mám odpor k tomu abych někomu vnucoval svou vůli	85	0,08
	b. Jsem rád, když mne druzí poslouchají a respektují		
23.	Chovám se k lidem	34	0,40
	a. odměřeně a s dobře míněnou drsností		
	b. vlídně až změkčile		
32.	Fotbal, box ragby aj. tvrdé sporty	44	0,56
	a. jsou mi odporné		
	b. pěstuji je nebo jsou mi sympatické		
41.	Náklonnost a obdiv ze strany lidí, s nimiž se stýkám	69	0,38
	a. jsou mi lhostejné		
	b. mne těší a záleží mi na nich		
50.	Ve skupině, v práci i na schůzích	43	0,44
	a. se vyhýbám všem situacím, v nichž je třeba druhé řídit a uplatňovat své názory		
	b. rád přejímám vedoucí postavení a prosazuji své názory		
59.	Stojím-li před neznámými úkolem a problémy	60	0,75
	a. rád riskuji a nacházím zvláštní zálibu v nebezpečí		
	b. mám obavu z nejistých a neočekávaných věcí a vyhýbám se nebezpečí		
68.	Útěchu a politování přijímám	78	0,55
	a. vděčně jako posilnění		
	b. jako něco pohoršujícího, bráním se tomu		
77	Vnější vedení a usměrňování	73	0,48
	a. je mi zatěžko přijmout		
	b. přijímám a ochotně se mu podrobuji		
86.	V jednání	57	0,63
	a. se raději prosazuji nenápadně a taktně		
	b. dávám rád svou vůli přímo najevo		
95.+	Čtu raději	49	0,32
	a. dobrodružné a válečné romány		
	c. romantické příběhy nebo básně		
104.	Když jsem v nesnázích	67	0,45
	a. potřebuji si s někým o tom popovídat a hledat povzbuzení		
	b. snažím se poradit si sám		

## 6. AVIDITA

Dimenze "avidita" vyjadřuje tendenci mít. Termín avidita zavedl brazilský psychoanalytik Austrogesillo. "Aviditas" v latině znamená "lačnost, chtivost, hltavost". Avidita v tomto smyslu splývá se základní tendencí všeho živého po přežití. Je to "chuť žít", "žízeň po životě", přání "mít" proti "být" (tento protiklad nastolil E. Fromm ve své poslední práci z r. 1980). Avidita vyjadřuje i touhu získané a dobyté uchovat, držet.

Francouzská charakterologická škola rozlišuje aviditu aktivního a sekundárního typu. Avidní aktivní jedinci se vyznačují dobyvačností, expanzivitou, dravostí. Avidní sekundární jedinci se snaží co nejlépe uchovat a podržet to, co už mají, a jsou lhostejní k druhým.

Avidita z morálního hlediska sytí egocentrické postoje, projevuje se jako vysoká potřeba dostávat.

Jak ukazuje tabulka validizačních údajů (viz tabulka č. 12), je jádrem avidity touha po úspěchu, po vysokém výkonu.

Tabulka č. 12. Validita škály Avidita

Neavidní	Avidní
	Q-technika
p. benevolence ( 0,362 )	p. dosažení úspěšného výkonu ( 0,306 ) p. mít ( 0,474 ) p. vést druhé ( 0,358 )
	16 PF
	B: vyšší fluidní inteligence (0,420) I: drsná zralost ( - 0,319 )
	Profil způsobů chování osobnosti
	pracovitý, pečlivý ( 0,235 ) věnuje se snaživě úkolům (0,210) pracovitý, pilný ( 0,217 ) zodpovědný ( 0,246 ) soutěživý ( 0,252 )

Pro účely praktické psychodiagnostiky je vhodné chápat dimenzi avidity jako jednu z forem zaměřenosti, v níž je vyjádřena úroveň potřeby dostávat, úroveň touhy po úspěšném výkonu a po sebezajištění.

Strukturu škály z hlediska skladby položek ukazuje tabulka č. 13.

Tabulka č. 13. Položky pro dimenzi Avidita

číslo	znění položky	P	r tet
6.	Úspěch v tom, co podnikám	59	0,66
	a. považuji za nutnou podmínku spokojenosti		
	b. považuji za nepodstatný, důležitá je činnost sama, ne to, jak dopadne		



15.	Své osobní věci (pomůcky, knihy apod.)	10	0,62
	a. půjčuji druhým ochotně		
	b. půjčuji nerad, bojím se poškození nebo ztráty		
25.	Využívat čas plánováním každé minuty	79	0,59
	a. považuji za správné a pracuji rychle, abych abych toho stihl co nejvíc		
	b. považuji za zbytečné, nemá cenu se štvát		
33.+	Svá přátelství, známosti a lásku	89	0,16
	a. žárlivě střežím a záleží mi, abych je měl jen pro sebe		
	b. vůbec nežárlím, když jsou přátelé důvěrní i s jinými		
42.	Ztrátu nebo poškození svých věcí	58	0,44
	a. klidně oželím, je mi nepříjemné, když mám něco vymáhat		
	b. nedovedu přijmout, energicky vymáhám navrácení svého v původním stavu		
51.	a. Jsem vždy velmi zaujatý tím, co právě dělám	84	0,34
	b. Jsem spíše bezstarostný a povznesený nad vše, co dělám		
60.	Pokud jde o výsledky mé práce	83	0,70
	a. je mi jedno, jaké místo mezi druhými zaujímám		
	b. snažím se být vždy mezi nejlepšími		
69.+	Ve vztahu k druhým	25	0,21
	a. jsem spíše nedůvěřivý a opatrný		
	b. jsem naprosto důvěřivý		
78.	Materiální hodnota a cena věcí	24	0,83
	a. mne příliš nezajímá		
	b. velmi mne zajímá, dlouho si pamatuji, kolik co stálo		
87.	K příležitostem, které se mi naskýtají	37	0,95
	a. mám velmi aktivní postoj, abych z nich co nejvíce vytěžil		
	b. jsem spíše lhostejný a často je nevyužiji		
96.	a. Jsem málo náročný na sebe i na druhé	71	0,89
	b. záleží mi velmi na výsledcích a mám na sebe i na druhé velké nároky		
105.	Na získávání významných známostí a vlivů	37	0,88
	a. mi dosti záleží		
	b. mi nezáleží		

## 7. CITLIVOST

Dimenze citlivosti se liší od emotivity tím, že se týká především sociálního styku. V citlivosti je obsažena potřeba milovat a být milován, potřeba sounáležitosti a lásky. Moderní psychologie většinou vyjadřuje obsah převážného aspektu pojmu citlivost termínem afiliace. Úplněji bychom obsah tohoto pojmu mohli vyjádřit obratem “důraz na lidské vztahy”.

Osoba s vysokou citlivostí projevuje k druhým citovou náklonnost, poskytuje pomoc a účast, ale také se těší z pocitu vzájemnosti. P. Griéger (1965), jako jeden z představitelů francouzské charakterologické školy, zdůrazňuje, že jádrem citlivosti je allocentrismus.

Opakem citlivosti není chlad a krutost, ale spíše lhostejnost, neúčast s druhými, orientace na mimo-lidské.

Validizační údaje, které uvádí tabulka č. 14, podporují empirický popis dimenze citlivosti, sestavený na základě poznatků francouzské charakterologické školy.

Tabulka č. 14. Validita škály Citlivost

Necitliví

Citliví

Q-technika

p. vyhnout se nepříjemnosti ( 0,279 )  
p. vůdcovství ( 0,475 )

p. pokory ( 0,397 )  
p. poskytovat oporu druhým  
( 0,313 )  
p. benevolence ( 0,438 )

16 PF

B: vzdělaný , kultivovaný ( 0,276 )  
I: jemný , citlivý , laskavý  
( 0,488 )  
Q4: napjatý , “hnaný” k plnění  
povinností ( 0,421 )

Profil způsobů chování osobnosti

stálost v práci a chování ( 0,222 )  
měkkost a citlivost ( 0,194 )  
svědomitost ( 0,206 )  
laskavost, jemnost, vlídnost ,  
soucitnost ( 0,193 )  
obětavost ( 0,198 )  
ohleduplnost ( 0,228 )  
srdečnost ( 0,215 )  
plný zájmu o druhé ( 0,210 )  
zdvořilost, takt ( 0,192 )  
ideově vyspělý ( 0,216 )

Rovněž seznam položek škály “citlivost” ukazuje dostatečně názorně její obsah . Viz tabulka č. 15.

Tabulka č. 15. Položky pro dimenzi Citlivost

číslo	znění položky	P	r tet
8.	Snažím se pomáhat druhým lidem a. neboť mne jejich osudy silně dojmají b. protože se to patří	44	0,93
17.	Myslím, že u lidí jsou důležitější jejich a. činy a výsledky jednání b. city a úmysly	58	0,86
26.+	Zvířata považuji spíše a. za bytosti, které cítí a mají duši b. za prostředek k obživě a pomoci při práci	07	0,15
35.+	O druhé lidi se zajímám z toho hlediska a. jak mi mohou pomoci v plnění úkolů nebo sledování cílů b. jak cítí, co si myslí, jaké mají názory, jací jsou	71	0,29

44.	Druhé lidi hodnotím především podle toho	38	0,80
	a. jak smýšlejí o sobě samých		
	b. jaký je jejich vztah ke mně		
53.	Zajímají mne především lidé,	37	0,88
	a. kteří mi mohou nějak v něčem pomoci		
	b. kterým mohu být nějak prospěšný		
62.	Ve společnosti malých dětí a starých lidí	48	0,60
	a. se cítím dobře, neboť si s nimi rozumím		
	b. se cítím nejistý, neboť nevím, o čem s nimi mluvit a jak se k nim chovat		
71.	a. Na světě jsou důležitější věci než láska a přátelství	84	0,88
	b. Láska a přátelství jsou na světě to nejdůležitější		
80.	Seznamuji se především s lidmi,	78	0,80
	a. kteří jsou lepší než já		
	b. nad kterými mám v něčem převahu		
89.	Musím – li pobývat v prostředí lhostejných nebo dokonce zaujatých lidí	87	0,83
	a. je mi to celkem jedno a nevadí mi to		
	b. cítím se nesvůj a je mi to nepříjemné		
98.	a. Těší mne, když mohu druhému udělat radost nějakým dárkem		
	b. Soudím, že dávat dárky lidem zbytečně zavazuje a činí závislými		
107.	Záleží mi velice na tom, aby mne lidé	83	0,90
	a. poslouchali a respektovali		
	b. měli rádi		
26.	Stýkám se raději s lidmi	58	0,86
	a. kteří jsou lepší než já		
	b. nad kterými mám v něčem převahu		

## 8. SENZORICKÉ ZAMĚŘENÍ

Dimenze sensorického zaměření se týká intenzity libosti nebo potěšení, které člověk prožívá při poznávacím kontaktu se skutečností.

Lidé smyslově zaměřeni jsou s to se těšit ze svých vjemů a zážitků, prožívají je plně, kdežto lidé s nízkým smyslovým zaměřením jsou věcní a "sušší", pragmatičtí a utilitární.

TE-ZA-DO zjišťuje globální sensorické zaměření. Je však pravděpodobné, že existuje diferenciací osob podle převahy některého analyzátoru.

Tabulka č. 16 přináší hlavní validizační údaje, které jsou chudší než u jiných dimenzí, ale zcela v souladu s empirickými vymezeními obsahu dimenze.

Tabulka č. 16. Validita škály Sensorické zaměření

Nízké smyslové zaměření

Vysoké smyslové zaměření

Q-technika

p. samostatnosti ( 0,269 )

p. estetických prožitků ( 0,368 )

p. erotická ( 0,464 )

PF 16

nedostatek společensky  
zaměřené sebevlády ( 0,416 )  
Q4: napjatá dráždivost

Profil způsobů chování osobnosti

náročný, vybíravý ( 0,181 )  
optimistický, radostný ( 0,168 )  
esteticky náročný ( 0,156 )  
má rád klid a pohodlí, rád  
volně sní ( 0,243 )

Přehled položek ukazuje široký pojmový obsah dimenze, který zahrnuje základní smyslové modalitě a rozlišuje jejich věcně poznávací a hedonickou stránku (viz tabulka č. 17).

Tabulka č. 17. Položky pro dimenzi Senzorické zaměření

číslo	znění položky	P	r tet
7.	Smyslové dojmy ( barva, zvuky, hezké tvary, vůně )	76	0,95
	a. mají pro mne cenu jen svým významem a užitkem		
	b. zajímají mne samy o sobě, působí mi potěšení		
16.	Jídlo	39	0,61
	a. je pro mne zdrojem potěšení, jsem tak troch labužník		
	b. je mi jen zdrojem obživy, jím proto abych se nasýtil		
25.	Dávám přednost jídlům	50	0,88
	a. které lze připravit rychle a jednoduše		
	b. která jsou vybraně připravena, voňavá neobvyklá		
34.	Na dotek různých látek ( např. sametu, hedvábí apod.)	38	0,54
	a. jsem velmi citlivý		
	b. jsem málo vnímavý		
43.	O svůj zevnějšek, vzezření, gesta a pohyby	76	0,66
	a. se nestarám, nezáleží mi na tom, jak vypadám		
	b. velmi dbám a kontroluji se v zrcadle , abych pěkně vypadal		
52.	Pohodlí ( útulné kouty , měkké pohovky apod. )	81	0,74
	a. mám velmi rád		
	b. je mi lhostejné		
61.	Mazlení a hlazení	63	0,88
	a. je mi lhostejné nebo dokonce nepříjemné		
	b. mi působí potěšení		
70.+	Pěkné věci (zařízení bytu, obrazy, ilustrace, stavby atd.)	25	0,19
	a. na mne velmi působí samy o sobě		
	b. zajímá mne jen jejich praktická hodnota a užitečnost		
79.	Dávám přednost	45	0,74
	a. účelnosti a čistotě svého prostředí		
	b. krásným věcem, i kdyby byly třeba zbytečné		
88.+	U druhých lidí si všímám spíše	62	0,73
	a. jejich vzhledu, oblečení, gest a působivosti vzezření		
	b. jejich názorů a činů		

97.	Chodím do přírody především proto, abych	38	0,80
	a. ji poznal nebo si odpočinul		
	b. se kochal jejími krásami		
106.	Hudba, recitace, zpěv	63	0,95
	a. na mne silně citově působí a uchvacují mne		
	b. mají pro mne především význam jako něco, co člověk musí znát, aby byl kulturní		

## 9. ROZUMOVÉ ZAMĚŘENÍ

Dimenze rozumového zaměření zdánlivě tvoří protiklad sensorického zaměření. Ve skutečnosti v ní jde o vystižení touhy po věděni, orientaci na **teoretické** poznání v protikladu k **praktickému** užití věděni.

Vysoké teoretické zaměření tedy znamená přibližně totéž, co teoretickou poznávací orientaci. Pojmový obsah dimenze je tedy vystižen protikladem teorie – praxe, kdežto v sensorickém zaměření jeho vysoká úroveň koresponduje s intuitivností a nízká s empiričností, ostrou perceptivností.

Uvedené zkušenostní vymezení je podporováno validizačními údaji, které uvádí tabulka č. 18.

Tabulka č. 18. Validita škály Rozumové zaměření

Nízké rozumové zaměření (Praktický)      Vysoké rozumové zaměření (Teoretický)

	Q-technika
p. být chválen a uznáván ( 0,346 )	p. poznávat ( 0,358 )
p. vyhnout se nepříjemnostem ( 0,324 )	p. samoty a izolace ( 0,297 )
p. pořádku ( 0,288 )	p. benevolence ( 0,323 )
p. být chápán a podporován ( 0,347 )	
p. upoutat pozornost ( 0,357 )	

16 PF

B: vzdělaný , kultivovaný (0,296)  
H: nedůvěřivá plachost ( 0,267 )  
závislá citovost ( 0,397 )  
radikální ( 0,325 )

Profil způsobů chování osobnosti

nezávislý ( 0,175 )  
efektivní ( 0,181 )  
přemýšlivý ( 0,148 )  
myslí jasně ( 0,138 )  
pronikavý úsudek ( 0,127 )  
chápavý, bystrý ( 0,124 )  
uvážlivý ( 0,167 )

Rovněž ze seznamu položek je zřejmé, jaký je obsah dimenze “rozumové zaměření” (viz tabulka č. 19) .

Tabulka č. 19. Položky pro dimenzi Rozumové zaměření

Číslo	znění položky	P	r tet
9.	Dávám přednost rozptýlení a. ve sportu, na výletech, návštěvách v četbě apod. b. při kterém musím přemýšlet (vážné debaty, šach, křížovky, studium apod.)	16	0,71
18.	Rád přemýšlím a zabývám se problémy, a. které jsou zajímavé samy o sobě, i když k ničemu nevedou b. které mají praktickou cenu	35	0,94
27.	Záhadné a neznámé věci a problémy a. je nutno respektovat, neboť jsou oblasti , na které rozum nestačí b. nelze respektovat, neboť je to proti rozumu	21	0,85
36.	Ve vědeckých dílech a učebnicích a. předpoklady, teorie a výklady jevů b. příklady, ilustrace a faktické doklady	12	0,66
45.	Dávám předost těm dílům (povídkám, románům, hrám ) a. které jsou plné děje a kde se příběh dramaticky rozvíjí b. v nichž se řeší filozofické, mravní, společenské a jiné problémy	29	0,62
54.	Považuji za důležitější a. přemýšlet a hloubat nad záhadami světa a života b. aktivně se účastnit na společenském dění	29	0,89
63.+	Ke složitým problémům je třeba přistupovat a. s úsilím vyznat se v nich a rozložit je na jednodušší b. s uctívou pokorou před tajemstvími světa	92	0
72.	Mám rád, když lidé , věci, umělecká díla jsou a. jednoduchá, srozumitelná, snadno přehledná b. složitá a náročná, nutící k přemýšlení	53	0,91
81.	Při setkání s významným výtvozem (např.uměleckým dílem) a. musím nad ním přemýšlet a analyzovat ho b. oddávám se jeho citovému účinku	50	0,73
90.	U neznámého zařízení nebo přístroje mne nejvíc zajímá a. jeho použití b. princip a zásady, podle nichž byl sestrojen	12	0,66
99.	Svá pozorování a zkušenosti se snažím a. utřídit a vysvětlit b. prakticky využít	27	0,87

## 10. TYPOVÁ KOMPOZICE TEMPERAMENTU A FOREM ZAMĚŘENOSTI

V původním přístupu G. Bergera (1950) se příslušnost k jednotlivým typům temperamentu stanovovala na základě jednoznačné převahy některého pólu dimenzí emotivity, aktivity a doznívání. Typologické rozhodování bylo poněkud usnadněno tím, že v Bergerově dotazníku se odpovědi na jednotlivé položky – jak jsem již uvedli – bodovaly 1 bodem, šlo-li o nepřítomnost rysu vymezeného dimenzí, a 9 body, šlo –li odpověď indikující přítomnost rysu. Typové zařazení se tedy provádělo výlučně dichotomizujícím způsobem. Buď daná osoba patřila k určitému typu, nebo ji nebylo možno zařadit.

Podobnou cestou se ubírá i diagnostika typů v Eysenckově koncepci, i když je zde více pružnosti pro stanovení smíšených typů. Eysenckův systém – jak známo – je založen na

průmětovém zobrazení typové příslušnosti individua podle bodové hodnoty v systému souřadnic daných dimenzí introverze – extroverze a neuropsychické stability – lability. Podle toho, jak blízko se jednotlivec nachází k některé ze souřadnic, připisují se mu i vlastnosti sousedního typového kvadrantu. Eysenckův postup určení typové příslušnosti dovoluje navzdory tradičnosti psychometrického modelu, z něhož vychází, již interpretovat i typovou kompozici podle bodové pozice v prostoru souřadnic. Eysenckův interpretační postup budeme vzhledem k jeho východiskům nazývat aditivní a bodový.

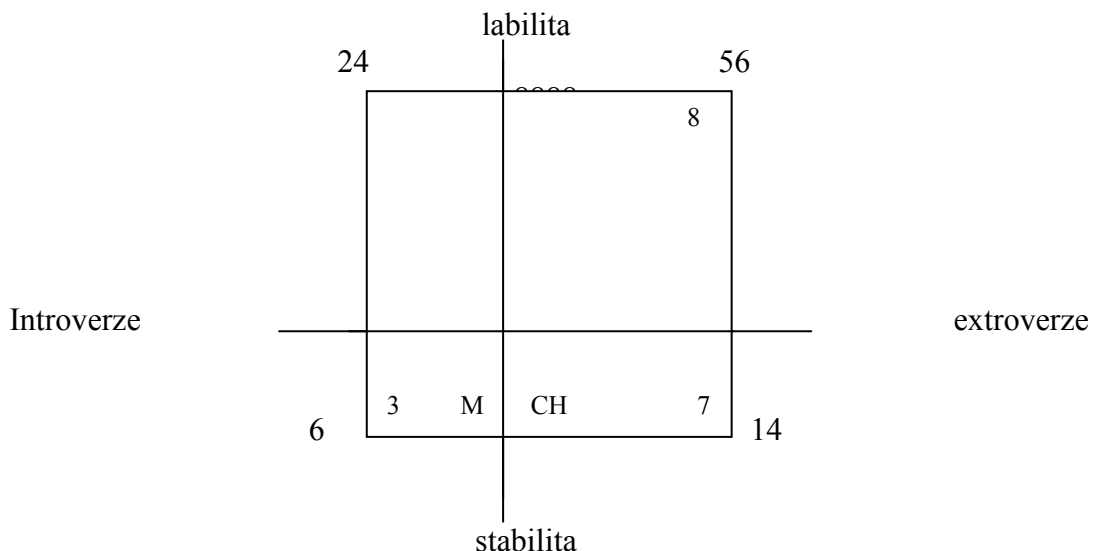
Nedostatky tohoto modelu a jeho nezpůsobnost vystihnout bohatěji a reálněji fakt typové kompozice jednotlivých temperamentových komponent nás přivedl k požadavku hledat adekvátnější psychometrický model typové diagnostiky. Pracovně jsme tento model nazvali součinnový a vektorový, a to proto, že součinnová kombinace hodnot výchozích dimenzí se matematicky realizuje jako vektor. Tento model matematicky zformovala a validizovala L. Osecká (1973) pod mým vedením ve své diplomové práci.

Jeho základní myšlenku je možné vyjádřit takto: V každém aktu chování či prožívání se realizuje celá osobnost (pochopitelně s různou proporcí jednotlivých funkčních jednotek). Teoreticky lze tedy předpokládat, že prvky jednotlivých funkčních jednotek se spolu mohou kombinovat nejrůznějším způsobem. Fakt této kombinace je vyjádřen jako součin proporcí pólů dimenzí, které jsou základem typové kompozice.

Představme si např. dimenzi neuropsychické stability a dimenzi introverze – extroverze, každou definovanou deseti položkami dotazníku. Odpovědi na každou položku jedné dimenze, takže celkem je možno dostat 100 součinnových jednotek.

Nyní si představme, že ve smyslu stability nám zkoumaná osoba odpoví na dvě položky, takže odpovědi ve smyslu lability volí 8. Dále zvolila 7 extrovertních odpovědí a tedy 3 introvertní odpovědi. Obrázek č. 20 ukazuje pozici voleb dané osoby v systému souřadnic. V jednotlivých kvadrátech je četnost kombinací jednotek, která odpovídá součinu proporcí volených položek v každém pólu dimenzí. Ploch čtverce dává součet 100 kombinací.

Obrázek č. 20. Vektorový model interpretace dimenzí temperamentu



Odpovídají-li dané dimenze komponentám klasických temperamentových typů, pak:  
míra sngviničnosti je dána jako součin stability a extroverze,  
míra cholericnosti jako součin lability a extroverze,  
míra melancholické jako součin lability a introverze  
a míra flegmaticnosti jako součin stability a introverze .

V našem příkladě je tedy daný jedinec na 14% sangvinik, na 56% choleric, na 24% melancholik a na 8 % flegmatik.

Tento způsob typologické kvantifikace byl ověřen jako vysoce validní (viz L.Osecká, c.d.; V. Smékal, viz pozn. pod čarou).<sup>3</sup> Jeho největší přednost je v tom, že zobrazuje typovou kompozici jako kombinaci temperamentových komponent, které podle míry svého procentového zastoupení se uplatňují v determinaci prožívání a chování.<sup>4</sup>

Dotazníkové komponenty					
Komponenty dané posuzovací technikou		S	CH	M	F
	S	0,784			
	CH		0,835		
	M			0,649	
	T				0,806

Ostatní políčka matice obsahují korelace buď nevýznamné nebo těsně na hranici pětiprocentní hladiny významnosti.

## 11. SEKUNDÁRNÍ INTERPRETACE TEMPERAMENTU

Uvedený součinnový způsob výpočtu temperamentových komponent můžeme rozšířit i na tři a více dimenzí, takže lze takto stanovit typové komponenty i v rámci Heymans-Wiersmovy teorie temperamentu, jinak řečeno vyjádřit míru sangviničnosti, cholericnosti, melancholičnosti a flegmaticnosti zvlášť pro neaktivní a aktivní variantu.

Rovnice pro stanovení osmi typových komponent lze formálně zapsat takto:

$$\begin{aligned}
 \text{Sangviničnost} &= nE \cdot P \cdot A \\
 \text{Cholericnost} &= E \cdot P \cdot A \\
 \text{Passionovanost} &= E \cdot S \cdot A \\
 \text{Flegmaticnost} &= nE \cdot S \cdot A \\
 \text{Amorfnost} &= nE \cdot P \cdot nA \\
 \text{Nervóznost} &= E \cdot P \cdot nA \\
 \text{Sentimentálnost} &= E \cdot S \cdot nA \\
 \text{Apatičnost} &= nE \cdot S \cdot nA
 \end{aligned}$$

Ideálně vyvážená temperamentová kompozice při čtyřech klasických typech by měla jednotlivé komponenty zastoupeny po 25%, v případě osmi typů po 12,5%. Není problémem statisticky stanovit interval, který musí procento příslušné komponenty překračovat, abychom ji mohli prohlásit za vedoucí komponentu typové kompozice. Pro účely praktické diagnostiky temperamentu jsou intervaly stanoveny, zde se jimi zabývat nebudeme.

<sup>3</sup> K ověření jsme použili následujícího postupu. Pro členy skupiny 36 žáků, prům. věku 17;4 let, z toho 20 hochů a 14 dívek, kteří se navzájem znali 6 roků (šlo o třídu experimentálního osmiletého gymnázia) jsme vypočítali procenta temperamentových komponent z dimenzí emotivity a doznívání dotazníku TE-ZA-DO. Každý s žáků seřadil stručné popisy temperamentových komponent každého spolužáka podle dominance jejich vnímaných projevů (viz příloha č.5). Pro každého žáka pak byla vypočtena průměrná pořadí čtyř temperamentových komponent. Korelační matice ukázala, že vysoce významně korelují odpovídající temperamentové komponenty dotazníku a posuzovací techniky ( $p_{0,01} = 0,418$ ).

<sup>4</sup> I když to není nezbytné, je vhodnější, jsou-li dimenze, které spolu součinnově kombinujeme, na sobě psychometricky nezávislé. Korelují-li, vyvstávají jisté praktické obtíže při stanovení skutečné procentové hodnoty vektorů.



Pomocí kvantifikace temperamentových komponent můžeme přesněji odhadnout, které charakteristiky se budou u diagnostikované osoby vyskytovat s pravděpodobností danou procentovým zastoupením dané komponenty, jestliže provedeme tzv. sekundární interpretaci.

Sekundární interpretací rozumím vysuzování charakteristik osobnosti z kombinace dvou nebo více dimenzí, jejichž izolovanou interpretací lze označit jako primární.

Pro sekundární interpretaci je podstatné, že přináší novou informaci, která není obsažena v primární interpretaci samostatných dimenzí.

V dalším textu uvádím náměty pro sekundární interpretaci některých kombinací dvou dimenzí rozvedením a přepracováním myšlenek G. Bergera (1967).

I když jsme neměli možnost ověřit sekundární interpretaci podle těchto tabulek statisticky, osvědčuje se v klinické interpretaci, jak dosvědčují někteří kliničtí psychologové (viz např. K. Zezulka, Kroměříž).

Výzkumně jsme ověřovali u 67 vysokoškolských studentů (23 hochů, 44 dívek; průměrný věk 21;10 let) validitu sekundární interpretace tak, že pro každou zkoumanou osobu byl sestaven procentogram typových charakteristik (viz přílohu č. 4) a ověřovacími pohovory jak s probandy samotnými, tak s jejich blízkými známými jsme zjišťovali míru shody procentogramu s představou, kterou mají probandi o sobě a známí o nich. Počet shodných vyjádření byl vyšší než 85 %.

Tabulky č. 21. Kombinace emotivity a doznívání

	sekundární	primární
emotivní	rezervovanost náročnost zabývá se dlouho svými dojmy obrácen do minulosti hierarchická organizace citového života	Fantazie spontaneita nepořádnost revolta nestálost pohyblivost citu potřeba vzrušení kolísání nálad
neemotivní	pravidelnost věrnost lhostejnost smysl pro spravedlnost úcta k zákonům šetrnost vyrovnaná nálada	snadnost adaptace tvárnost malá citlivost k nebezpečí

Tabulka č. 22. Kombinace aktivity a doznívání

	Sekundární	primární
aktivní	organizační talent sociální smysl pravidelnost v práci vytrvalost	nenucenost sebedůvěra pohotovost duchaplnost rychlé rozhodování veselá mysl
neaktivní	melancholie stísněnost pasivní rezistence nedostatek nenucenosti marnotratnost nerozhodnost záliba pro samotu usedlost	neumí odporovat poddajný podléhá okamžiku nedbalost

Tabulka č. 23. Kombinace emotivity a aktivity

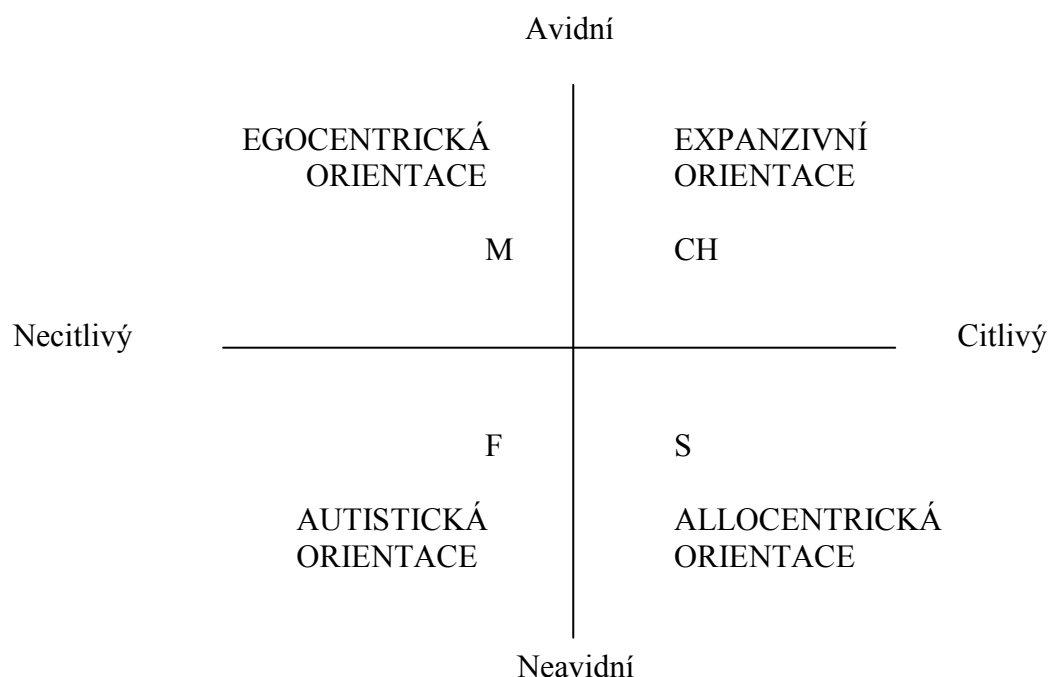
	neaktivní	aktivní
Emotivní	“těžkomyslné” city strach z činu pocit zavalení věcmi nedostatek přirozenosti sublimace přání omrzlost ( nuda ) obavy	vysoká vnější aktivita horečnatá činnost sociabilita pracovní úsilí
neemotivní	pasivní málo aktivní bez iniciativy netečný nevšímavý	objektivní odvážný podceňuje emotivní

### 11.1 Sekundární interpretace kombinace avidity a citlivosti

Kromě sekundární interpretace základních dimenzí temperamentu jsme předběžně ověřovali možnosti sekundární interpretace kombinace avidity a citlivosti. **Avidita** do značné míry odpovídá potřebě přijímat, dostávat, brát; v **citlivosti** je to značné míry přítomná tendence dávat, sdílet, souznít. Hypoteticky jsme tedy stanovili podobnost těchto dimenzí s Ribalovým systémem dimenzí orientací já, který popisujeme na jiném místě (viz Smékal, V. 1984). Pomocí ortogonálních souřadnic avidity a citlivosti můžeme definovat čtyři komponenty eticky relevantního chování, které znázorňuje obr. č. 1.

V diplomové práci M. Markové (1980), kterou jsem konzultoval, se tato hypotéza do značné míry potvrdila. Ukázalo se, že egocentričtí lidé tíhnou k identifikaci s autoritou a usilují o úspěch v profesionální orientaci. Autističtí jedinci jsou orientováni na sport a “koníčky” bez lidí. U expanzivních a allocentrických převažují hodnoty společenské a etické vztahy.

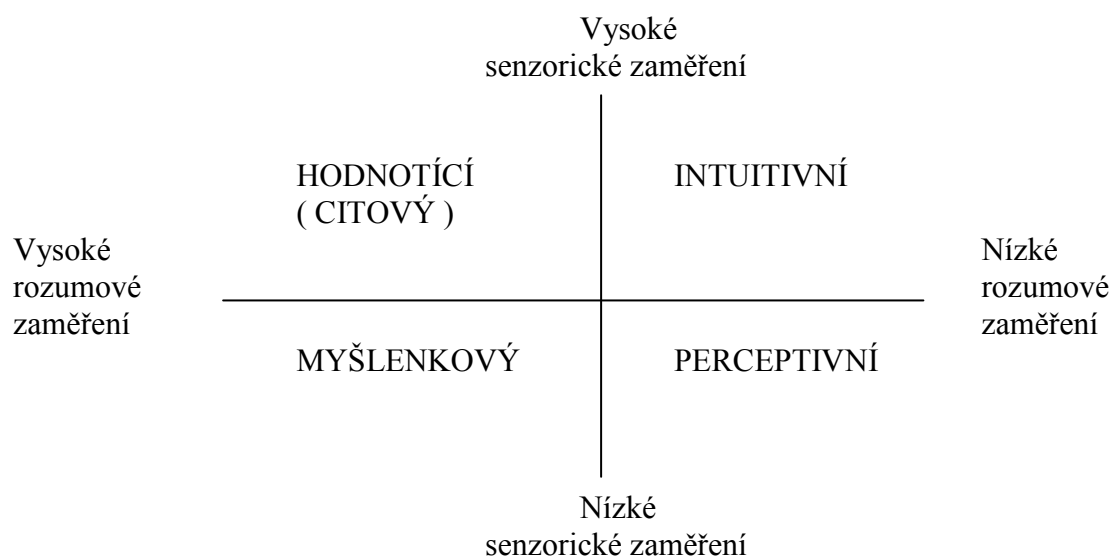
Obrázek č. 1. Sekundární interpretace vztahu avidity a citlivosti



## 11.2 Sekundární interpretace kombinace senzorického a rozumového zaměření

Zcela hypoteticky (dosud bez ověření) považujeme za možné kombinovat i senzorické a rozumové zaměření. Předpokládáme, že jednotlivé komponenty budou korespondovat s Jungovými funkčními typy. Jestliže rozumové zaměření určuje teoretickou kontrapraktickou orientaci, tedy racionální kontrolu, empirický přístup ke skutečnosti a senzorické zaměření determinuje naopak míru účasti senzorické hedoniky na prožívání a chování; pak lze paralelu těchto dimenzí a Jungových funkčních typů vyjádřit způsobem, jaký zachycuje obrázek č. 2.

Obrázek č. 2. Vztah kombinace senzorického a rozumového zaměření k Jungovým funkčním typům .

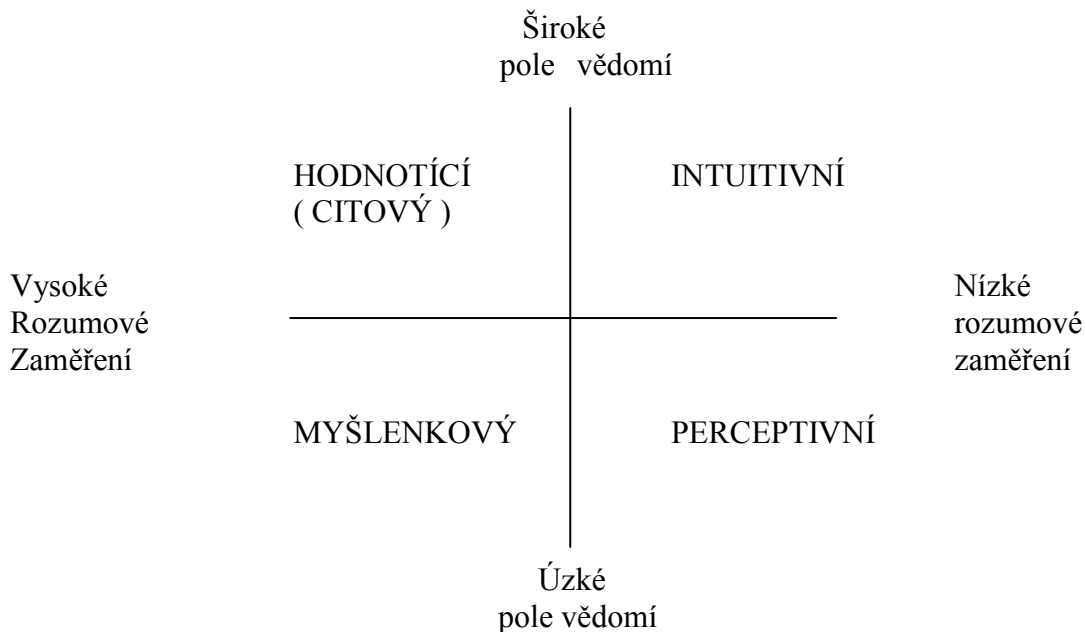


Bylo by vhodné analyzovat i kombinaci rozumového zaměření a šíře pole vědomí. Široké vědomí se projevuje převážně v neostřém, globálnějším pojetí skutečnosti, kdežto úzké vědomí vyjadřuje exaktnější zpracování skutečnosti.

Podle kombinace těchto dimenzí by náš hypotetický model vypadal tak, jak je znázorněno na obrázku č. 3.

Konceptualizaci těchto interpretačních modelů považujeme za vhodnou bázi pro výzkumy v oblasti psychologie estetického vnímání a poznávání .

Obrázek č. 3. Vztah rozumového zaměření a šíře pole vědomí k Jungovým funkčním typům



## 12. VYHODNOCENÍ

V každém půlřádku se sečtou zakroužkovaná písmena **a** a **b** se počítají za 1 bod, **A** a **B** za 2 body. Bodové součty půlřádků se převedou do levých políček podle souhlasných symbolů:

$$nE + nE, E + E, \text{ atd.}$$

Pak se v každé dimenzi zjistí podíl každého z pólů a vyjádří se jako % do políček u příslušných symbolů v horní části odpověďového archu.

Jestliže např. je  $nE = 5$  bodů a  $E = 10$  bodů,  $nE = \text{cca } 33\%$  a  $E = 67\%$

Vektorové dimenze temperamentových komponent se počítají podle vzorců:

$$\text{Amorfní} = nE \cdot P \cdot nA$$

$$\text{Sangvinik} = nE \cdot P \cdot A$$

$$\text{Nervní} = E \cdot P \cdot nA$$

$$\text{Cholerik} = E \cdot P \cdot A$$

$$\text{Apatik} = nE \cdot S \cdot nA$$

$$\text{Flegmatik} = nE \cdot S \cdot A$$

$$\text{Sentimentální} = E \cdot S \cdot nA$$

$$\text{Melancholik} = E \cdot S \cdot A$$

součiny se posunutím desetinné čárky upravují a zaokrouhlují, tak, aby součet hodnot temperamentových komponent byl 100%